

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ – СТРАТЕГІЧНЕ ЗАВДАННЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Досліджено розвиток людського потенціалу як стратегічне завдання безпеки розвитку України. Розглянуто показники рівня та якості життя України. Визначено основні негативні чинники низького рівня людського потенціалу та їх негативні соціально-економічні наслідки.

Ключові слова: людський капітал, рівень життя населення, людський потенціал, економічна безпека.

Постановка проблеми. Стратегічний курс України на побудову високорозвиненої, демократичної і правової держави, яка прагне інтегруватися у світовий та європейський економічний простір, передбачає пріоритетність досягнення соціальних цілей, орієнтацію на людські цінності, що визначають отримання нової якості життя громадян країни, запровадження різних соціальних, економічних, демократичних європейських стандартів життєдіяльності людини. Нині людина, яка є основним джерелом праці, носієм державних економічних відносин, повинна мати відповідний рівень доходів, освітньо-професійний потенціал, належні умови проживання, культурний розвиток, соціальні права та гарантії. Тому на сьогодні головним завданням соціальної політики уряду України є забезпечення належного і підвищення наявного рівня життя населення країни [1].

Аналіз останніх досліджень. Показники рівня та якості життя населення України підтверджують, що заходи, які держава приймає для поліпшення життя (підвищення мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму тощо), є недостатніми. Україна значно поступається за рівнем розвитку людського капіталу розвиненим країнам. Це проявляється у:

- низькій якості життя (в індексі якості життя, опублікованому організації International Living, Україна посіла 62 місце, випередивши інші країни на пострадянському просторі, за винятком прибалтійських республік та Молдови, передає ТСН. Що ж стосується країн СНД, то слідом за Україною йдуть Грузія і Вірменія – по 56 балів, і тільки потім – Білорусь і Росія (кожна набрала по 54 бали) [2]);
- недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел (держави, домогосподарств та підприємств). Так держбюджет 2012 р. передбачив прожитковий мінімум на одну особу в розрахунок на місяць у розмірі: з 1 січня – 1017 грн, з 1 квітня – 1037 грн, з 1 липня – 1044 грн, з 1 жовтня – 1060 грн, з 1 грудня – 1095 грн. При цьому встановлений рівень мінімальної заробітної плати ледь покриває показник цього прожиткового мінімуму [3]. В Україні в 2011 р. витрати на охорону здоров'я одного жителя країни становили 920 грн, або трохи більше ніж 115 дол. [4]. "За рівнем державного фінансування охорони здоров'я наша країна перебуває на рівні країн з низьким рівнем доходу...", – повідомила Т. Бахтєєва (ТСН);

¹ Львівський ДУВС;

² НЛТУ України, м. Львів;

³ Європейський університет

- втраті позицій у розвитку людського потенціалу країни (у 2011 р., порівняно із 2005 р., Україна перемістилась з 70-го на 76 місце серед 187 країн за розвитком людського потенціалу) [5].

Поряд зі сталим, стабільним розвитком суспільства, пріоритетом державної політики і влади має залишатися людина, забезпечення її безпеки та гарантування свобод. Найактуальніші питання – захист населення від наслідків фінансово-економічної кризи, передусім забезпечення людей робочими місцями, захист їхніх заощаджень у банківській системі, створення максимально сприятливого середовища та умов для розвитку малого і середнього бізнесу [6].

Мета дослідження – розглянути проблему розвитку людського потенціалу для забезпечення безпеки розвитку України. Проаналізувати наслідки, до яких призводить низький рівень розвитку людського потенціалу, та способи зменшення таких наслідків.

Виклад основного матеріалу. Про не належний рівень життя населення України свідчить такий показник, як ВВП на особу населення. Україна ж знаходиться у трійці найбідніших країн Європи. Такий висновок можна зробити з результатів рейтингу європейських країн, опублікованого виданням *Deutsche Welle*, пише "Українська правда" з посиланням на газету "Дело". Під час складання списку враховувався показник ВВП на особу населення (з урахуванням паритету купівельної спроможності – різниці цін на окремі товари і послуги в різних державах). Найбагатшою країною Європи став Люксембург. ВВП на особу населення в цій країні становить близько 80 тис. дол. Настільки високий показник пов'язаний з присутністю в країні великої кількості іноземних робітників. Вони трудяться на економіку Люксембургу, але водночас не є його резидентами. Друге і третє місця серед заможніших країн посіли Норвегія й Ірландія. Найбіднішою країною Європи стала Молдова. ВВП на особу населення в цій країні – 2,56 тис. дол. "Це єдина країна у світі, де грошові перекази оstarбайтерів складають 35 % ВВП – це більше, ніж усі зарплати, держбюджет і весь експорт", – підкреслюють автори рейтингу. Серед найбідніших опинилися країни Балтії, Болгарія, Румунія. Замикає десятку Польща, в якій ВВП на особу населення становило 15,8 тис. дол. Україну не було включено в дослідження *Deutsche Welle*. Однак раніше Всесвітній банк опублікував, що ВВП на особу населення в Україні становить 6,92 тис. дол. Таким чином, за цим показником наша країна – на третьому місці серед найбідніших країн Європи. Україна випередила тільки Молдову й Албанію [7]. Продаж нових легкових автомобілів у Європейському Союзі в 2011 р. знизився на 1,7 %. Єдиною великою країною ЄС, де зафіксовано зростання продажу, була Німеччина. Решта країн ЄС показали скорочення автомобільного ринку: Франція – 2,1 % (2,2 млн автомобілів), Великобританія – 4,4 % (1,9 млн автомобілів), Італія – 10,9 %, Іспанія – 17,7 %. Парадоксальним явищем є те, що, на відміну від ЄС, автомобільний ринок України в 2011 р. загалом зріс на 30,8 %, порівняно з 2010 р. Ринок комерційних автомобілів в Україні в 2011 р. зріс на 56,8 % (80,7 тис. автомобілів), а автобусів – на 40,3 % (4,6 тис. автобусів). Такий показник свідчить насамперед про висо-

ку диференціацію за доходами та споживанням різних верств і класів населення країни [8].

Існування зазначених чинників низького рівня розвитку людського потенціалу призводить до негативних соціально-економічних наслідків, серед яких варто виокремити такі:

1. Масштабна депопуляція населення з погіршенням якісних характеристик людського капіталу внаслідок значних міграційних втрат населення продуктивного віку та високого професійно-кваліфікаційного рівня. За різними оцінками від 2 до 7 млн українців здійснюють трудову діяльність за кордоном. Чисельність наявного населення в Україні на 1 березня 2012 р. становила 45603,2 тис. осіб. Упродовж січня-лютого 2012 р. чисельність населення зменшилася на 30,4 тис. осіб, що в розрахунку на 1000 наявного населення становило 4,1 особи; на січень-червень 2007 р. загальна кількість наявного населення України становила 46490,8 тис., скоротившись протягом останніх років більш ніж на 850 тис. осіб [9].
2. Нераціональна демографічна структура населення, що веде до збільшення питомої ваги осіб у віці 60 років і старше (понад 20 % населення) і зменшення питомої ваги осіб у віці, молодшому за працездатний. Середній вік населення України на початок 2011 р. становив 40,3 роки, для чоловіків – 37,5, для жінок – 42,7 років. За період 2005-2010 рр. зміна основних пропорцій вікових груп населення країни спричинила збільшення демографічного навантаження на населення працездатного віку [9].
3. Зниження показників шлюбності, що призводить до підвищення віку при одруженні, ускладнення процесу кваліфікаційно-освітнього становлення молоді. Кількість зареєстрованих шлюбів у розрахунку на 1000 населення становила 290,6 тис. у січні-листопаді 2010 р. (302,6 тис. – у 2009 р.), та кількість розлучень – 119,4 тис. за перші 11 місяців 2010 р. (132,2 тис. за аналогічний період 2009 р.) [10].
4. Зменшення кількості народжених у нашій країні. У 2008-2009 рр. сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні становив 1,46 дітей на 1 жінку. Традиційно він є вищим у сільського населення (1,8 дітей проти 1,3 у міського) [11].
5. За останніми даними Державного комітету статистики України за січень 2011 р. вже померло на майже 20 тис. осіб більше, ніж народилося. Аналітики вважають, що до 2026 р. чисельність населення України може зменшитись ще на 5-8 млн. Так, якщо у першому півріччі 2010 р. в країні було зареєстровано майже 336 тис. смертей, то за цей же період 2011 р. – майже 286 тис. смертей. При цьому, за підсумками II кварталу поточного року, народжуваність перевищила смертність одразу в чотирьох регіонах України, зокрема: у Волинській обл. – на 1 %, у Закарпатській обл. – на 3 %, у м. Києві – на 3,5 %, у Рівненській обл. – на 4 %. Згідно з даними соціологічних досліджень, чоловіки частіше, ніж жінки, не доживають до 65-річного віку. За підсумками дослідження, яке проводилось у Європі, найчастіше до ранньої смертності призводять шкідливі звички. Показник чоловічої смертності від хронічної хвороби печінки в 23-х з 31 країни, як з'ясувалося, принаймні вдвічі вищий за жіночий [12].

6. Високий рівень смертності чоловіків у працездатному віці, зайнятих у базових галузях промисловості, через травматизм, отруєння (40 % 16-річних хлопчиків не мають шансів дожити до 60 років). Внаслідок цього у найбільш продуктивному віці коефіцієнт смертності чоловіків в Україні перевищує аналогічні показники для жінок, а різниця між очікуваною тривалістю життя жінок та чоловіків досягає 11 років (в окремих областях України – до 13 років).
7. Знецінення людського капіталу, яке торкнулося як загального (знань, навичок, розумових звичок, які люди отримують у системі формальної освіти), так і специфічного людського капіталу (знань і умінь, які працівники здобувають у процесі своєї виробничої діяльності, безпосередньо на робочих місцях). Масове знецінення освітнього потенціалу стало одним із головних чинників різкого зниження продуктивності праці [13].
8. Низький рівень оплати праці, яка у 2006 р. в Україні становила 0,8 євро за годину проти 5 євро в Польщі та 30 євро у Німеччині й Франції, що є одним із визначальних чинників виїзду економічно активного населення нашої країни за кордон у пошуках праці. В Європі оплата праці сягає 30 % від вартості виробленого працівником продукту, в Україні це співвідношення є менше ніж 5 %.

Висновки та пропозиції. Враховуючи наведене вище, а також з метою недопущення критичних негативних соціально-економічних наслідків, зазначених вище, доцільно запровадити такі інституційні та програмні заходи щодо розвитку людського потенціалу:

1. У щорічних Посланнях Президента України до Верховної Ради України, державних та регіональних програмах соціально-економічного розвитку та інших стратегічних державних документах визнавати розвиток людського капіталу як чинник зміцнення конкурентоспроможності держави і пріоритет соціально-економічного розвитку держави.
2. Під час розроблення заходів на виконання Стратегії національної безпеки України врахувати серед загроз національній безпеці України соціально-економічні наслідки втрати людського потенціалу як трудоворесурсної небезпеки та передбачити їх подолання в контексті національної безпеки (в соціальній та економічній сферах).
3. Передбачити поступове приведення рівня фінансування людського розвитку (витрат на освіту та охорону здоров'я) до рівня групи країн з високим рівнем розвитку людського капіталу.
4. Розробити цільову програму стимулювання самозайнятості та мікропідприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності за кордоном з метою скорочення масштабів масової трудової міграції за кордон.
5. Унормувати питання благодійної діяльності у сфері фінансування соціальних програм з метою стимулювання інвестицій у людський капітал. При цьому доцільно враховувати досвід європейських країн, де близько третини соціальних програм фінансується приватними добродійними фондами, що акумулюють значні кошти меценатів. Благодійні фонди виділяють кошти на фінансування соціальних програм і проектів, тобто частково беруть на себе виконання функцій державних органів: надання допомоги інвалідам, малозабезпеченим, роботу з дітьми і молоддю, освіту громадянам.

6. У загальнонаціональній та регіональній програмах охорони здоров'я передбачити питання покращення репродуктивного здоров'я населення, підвищення рухової активності населення та боротьби з палінням, розвитку системи підготовки кваліфікованих фахівців із таких питань, як здоровий раціон харчування та фізична активність.
7. Запровадити проведення атестації робочих місць з метою виявлення та усунення дії негативних чинників на здоров'я працівників, створення безпечних і здорових умов праці; запровадити принципи економічної зацікавленості роботодавців у забезпеченні безпечних умов праці найманих працівників, зокрема шляхом розвитку страхування на випадок виробничого травматизму.
8. Розглянути можливості запровадження системи погодинної оплати праці.

Отже, головною засадою концепції управління людським капіталом в Україні має бути визнання людського капіталу у програмних документах як вирішального ресурсу економічного зростання і соціальної цінності суспільства загалом.

Література

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К.: Вид-во "Знання", 2001. – 254 с.
2. За матеріалами. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.yablor.ru/blogs/2010-quality-of-life-index-pokaznik-yakosti-jittya/156969>.
3. Бюджет України 2012 р.: маємо, що маємо #822 (1) 09.01.2012. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.arteka.ua/article/116576>.
4. За матеріалами. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.health.unian.net/ukr/detail/227805>.
5. Україна втратила позиції у рейтингу розвитку людського потенціалу / 3 листопада, 2011 14:57. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.tyzhden.ua/News/34502>.
6. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dt.ua/1000/1550/67893/>.
7. Україна в трійці найбідніших країн світу / П'ятниця, 7 листопада 2008, 09:47. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.epravda.com.ua/news/2008/11/7/168363/>.
8. В усій Європі падають продажі автомобілів, і тільки в Україні ростуть / Вівторок, 17 січня 2012, 11:52. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.pravda.com.ua/news/2012/01/17/6913873/>.
9. Державна служба статистики України 2012 року. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.idss.org.ua/index.html>.
10. За матеріалами. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Населення України. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Населення_України.
12. "Молодіжна альтернатива" Джерело: УНН. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.ya.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=881:----40-&catid=66:2010-09-01-19-18-01&Itemid=93
13. Горбатов В.М. Оцінка якості життя населення України та країн ЄС / В.М. Горбатов // Держава та регіони. – К., 2006. – № 4. – 93 с.

Стрычак Г.В., Лех Г.А., Франків О.Д. Развитие человеческого потенциала – стратегическое задание безопасности Украины

Исследовано развитие человеческого потенциала как стратегическое задание безопасности развития Украины. Рассмотрены показатели уровня и качества жизни Украины; определены основные негативные факторы низкого уровня человеческого потенциала и их негативные социально-экономические последствия.

Ключевые слова: человеческий капитал, уровень жизни населения, человеческий потенциал, экономическая безопасность.

Strychak G., G. Lech G.F., Frankiv O.D. Human potential development - a strategic task of the Ukrainian security

Researched human development as a strategic task of the secured development of Ukraine. Level and quality indicators of the life in Ukraine examined. Identified the main negative factors of the low levels human developments and their negative social and economic consequences.

Keywords: human capital, standard of living, human potential, economic security.

УДК 330.59.332.338.246.83

Ст. викл. В.Ю. Смочко – Ужгородський навчальний центр Київського НТЕУ

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ – ШАНС ЧИ ВИРОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Забезпеченню і підвищенню конкурентоспроможності регіону сприятимуть якісні фактори, які формують конкурентоспроможне суспільство і визначають якість життя населення регіону. Досліджено сутність категорії якості життя, систему її чинників та їх вплив на формування і забезпечення конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: якість життя, конкурентоспроможність регіону, система чинників якості життя, образи життя, образи поведінки.

Постановка проблеми. Здійснюване впродовж останніх років реформування національної економіки передбачає вихід України на новий, інноваційно-інвестиційний рівень економічного розвитку, за результатами якого її економіка досягне нового якісного стану – соціально орієнтованої економіки, призначення і головної мету якої становлять задоволення зростаючих потреб населення та забезпечення високої якості життя.

Останнє безальтернативне завдання здійснюваних у країні трансформацій потребує пошуку, виявлення та стимулювання розвитку основних факторів, що формують і забезпечують систему якості життя населення.

Водночас, наявність та високий рівень розвитку цих факторів забезпечують не лише високу якість економічного становища та благоустрою країни і її регіонів, а засвідчують прогрес економіки і суспільства, а отже – визначають їх конкурентний успіх і пов'язану з ним конкурентоспроможність.

Саме забезпеченню і підвищенню конкурентоспроможності регіону і країни загалом сприятимуть якісні фактори, які формують конкурентоспроможне суспільство і визначають якість життя населення регіону.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми якості, вивчення цієї категорії, починаючи від Аристотеля [1] протягом століть, становлять предмет дослідження філософів, економістів, соціологів. Об'єктивна необхідність дослідження цієї дефініції зумовлена природною властивістю людства задовольняти власні потреби щораз більш висококласними продуктами, виробленими на базі більш прогресивних якісних технологій висококваліфікованими спеціалістами [2-5]. Цілком зрозуміло, що логічним завершенням цього процесу стала потреба у гідній якості життя [6].

Сучасні вітчизняні та закордонні вчені у сфері проблем якості обґрунтували і запропонували багато аспектів категорії якості життя [7-10]. Натомість, на нашу думку, у національній практиці недостатньо досліджено нап-